

УДК 159.922

Мусіяка Наталія Іванівна,

кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник, докторант
Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України,

м. Київ, Україна

e-mail: natamail0870@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-4439-7965

**ПАРАДИГМА «ОСОБИСТІТЬ – ОСВІТНІЙ ПРОСТІР»:
ПЕРШИЙ КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ АНАЛІЗ Г.С. КОСТЮКА**

Анотація

У статті репрезентовано невідомий аспект наукової спадщини фундатора сучасної вітчизняної психології Г.С. Костюка – перший концептуальний аналіз парадигми «особистість – освітній простір», здійснений ученим наприкінці 40-х років ХХ ст. Констатовано, що Г.С. Костюк, ґрунтуючись на розробленій ним теорії психічного розвитку дитини, створив концепцію становлення, розвитку та формування особистості в освітньому просторі. Розкрито різновекторне панорамне бачення ученим проблеми

«формування підростаючої особистості – освітній простір». Розглянуто спектри концептуального розуміння Г.С. Костюком сутності формування особистості дитини. Аргументовано, що Г.С. Костюк віднайшов принципово самобутній шлях розгляду проблеми розвитку особистості дитини в освітньому просторі. Акцентовано, що учений розкрив психологічну сутність навчання у якій визначальними є ідея суб'єктності та ідея розвитку і саморозвитку, приділяючи особливу увагу питанням розумового розвитку дитини, а також формуванню її свідомості та самосвідомості. З'ясована сутність поняття шкільного навчання у парадигмі спільної діяльності зі своєрідністю вектора, а саме – «учень – учитель». Аналізуючи у освітньому просторі систему «учень – колектив», Г.С. Костюк окреслив ідею «повноцінного розвитку кожної дитячої

особистості». Розкриваючи психологічну сутність навчальної діяльності, Г.С. Костюк ініціював розгляд однієї зі стружневих проблем освітнього простору – особистісної детермінації у парадигмі ефективності діяльності школяра як суб'єкта учіння. Акцентовано, що учений здійснив відкриття фундаментального теоретико-методологічного шляху новітньої дослідницької технології становлення та розвитку особистості у освітньому просторі.

Ключові слова: особистість, навчання, учіння, розвиток, формування, освітній простір, особистісна детермінація.

Musiaka Nataliia Ivanivna,

PhD in Psychology, Senior Research Scientist, doctoral student of Kostiuk Institute of Psychology NAES Kyiv, Ukraine

THE PARADIGM OF «PERSONALITY – EDUCATIONAL SPACE»: THE FIRST CONCEPTUAL ANALYSIS MADE BY G.S. KOSTYUK

Summary

The article presents a new aspect of the scientific heritage of G.S. Kostiuk, the founder of modern national psychology: the conceptual analysis of the paradigm «personality – educational space» made by the scientists for the first time in the late 40's of the twentieth century. G.S. Kostiuk, basing on his theory of children's mental development, created the concept of personality appearance, development and formation during education. We examined the scientists' multi-vector panoramic vision of the duality «growing personality formation – educational space» and G.S. Kostiuk's conceptual understanding of the essence of a child's personality formation. We argue that G.S. Kostiuk found a fundamentally original way to examine a child's personality development during education. The scientist revealed the psychological essence of learning; here were the determinant ideas of subjectivity and development and self-development, and special attention was paid to children's mental development, as well as formed consciousness and self-awareness. The school

education was studied by the scientist via joint activities with a specific vector, namely, «pupil – teacher» actions. Analyzing the «pupil – team» system in education, G.S. Kostyuk developed the idea of «full development of each child’s personality».

Revealing the psychological essence of learning, G.S. Kostyuk also considered one of the core educational problems – personal determination for a pupil’s effective active learning. The scientist discovered a fundamental theoretical-methodological path leading toward latest research technologies for personality formation and development in the educational space.

Key words: *personality, learning, teaching, development, formation, educational space, personal determination.*

Постановка проблеми і актуальність дослідження. Проблема становлення та розвитку особистості як успішного ефективного суб’єкта діяльності є пріоритетним завданням реформаційних змін сучасного освітнього простору. Адже «продуктивна діяльність особистості сучасного суспільства знань може розгортатися у відповідному освітньому просторі». Саме «через освітній простір реалізуються найактуальніші проблеми й запити сучасної цивілізації, серед яких одне з перших місць належить проблемі розвитку особистості» (Кремень, 2011). Глобальні зміни сучасного освітнього простору XXI століття актуалізують дослідження новітніх спектрів системи «учень – освітній простір» (Смульсон, 2012, 2015). Ефективність дослідження розвитку особистості вимагає різнобічного теоретико-методологічного з’ясування надбань вітчизняної психології і першочергово – фундатора сучасної вітчизняної психології Г.С. Костюка. Проте окремі важливі спектри його наукової спадщини залишаються і донині невідомими.

Проведені наукові розвідки дають підстави для констатації того, що перший фундаментальний концептуальний аналіз парадигми «особистість – освітній простір» Г.С. Костюк здійснив ще наприкінці 40-х років XX ст. (Мусіяка, 2021). Серед розмаїття проблем системи «учень – освітній простір»,

розгляд яких він ініціює, виокремлюється одна зі стрижневих – становлення, розвиток і формування «підростаючої особистості». Розробку концептуальних засад розвитку особистості в освітньому просторі Г.С. Костюк репрезентував у статті «Актуальні питання формування особистості дитини» (Костюк, 1949b). Це перша фундаментальна праця ученого у якій він робить спеціальним предметом свого теоретико-методологічного аналізу формування «підростаючої особистості». Про значущість цієї роботи свідчить, зокрема, те, що у 1982 році у Токіо було здійснено її переклад на японську мову і видано у серії «Вибрані знамениті зарубіжні автори» (Костюк, 1982, 1988). Зазначимо, що ця основоположна праця з часу її видання у 1949 році не мала жодного вітчизняного перевидання. А відтак, залишається поза межами актуального вітчизняного простору. Про цінність цієї праці, яку надав їй Г.С. Костюк свідчить, зокрема, те, що саме для неї Г.С. Костюк робить виключення, посилаючись у теоретико- методологічній статті «Про взаємовідношення виховання і розвитку дитини» (Костюк, 1956).

Мета статті – здійснити аналіз першого концептуального розкриття проблеми формування особистості дитини у освітньому просторі фундатора сучасної вітчизняної психології Г.С. Костюка.

Виклад основного матеріалу. Підґрунтям концептуального аналізу проблеми формування особистості дитини є розроблена Г.С. Костюком теорія психічного розвитку дитини. Зазначимо, що учений уперше піднімає проблему створення цієї теорії у доповіді на Науковій сесії Науково-дослідного інституту психології УРСР, що відбулася 15–17 червня 1949 року у м. Києві (Костюк, 1949a). У цій доповіді Г.С. Костюк уперше розкриває структуру теорії психічного розвитку дитини, у якій виокремив дванадцять спектрів – «питань». Цей аспект наукової діяльності ученого віднайшов своє розкриття лише у XXI ст. (Мусіяка, 2019).

Восени того ж, 1949, року Г.С. Костюк у статті «Актуальні питання формування особистості дитини» уперше здійснює фундаментальний аналіз

окремих векторів теорії психічного розвитку дитини, масштабно розкриваючи ті чи ті її спектри – «питання». Він переконливо аргументує її значущість для розробки «актуальних питань формування особистості дитини» у освітньому просторі. «Значення наукової розробки питань теорії психічного розвитку дитини особливо зростають, – наголошує Г.С. Костюк, – у зв'язку із завданнями подальшого покращення якості всієї навчально-виховної роботи школи..., а також радикального покращення постановки викладання педагогічних дисциплін у педагогічних навчальних закладах» (Костюк, 1949b: 73).

Про надзвичайну високу ступінь відповідальності Г.С. Костюка як ученого говорить те, що в одній із його найбільш обсягових праць, якою є стаття

«Актуальні питання формування особистості дитини», учений точно окреслює її сенсові межі: «Завдання цієї статті полягає в тому, щоб висвітлити деякі питання співвідношення спадковості, середовища і виховання у *формуванні особистості дитини*, які стали, як свідчить практика викладання психології і педагогіки у педвузах, особливо актуальними...» (курсив наш. – Н.М.) (Костюк, 1949b: 73).

Простежується його настійне акцентування щодо адресності викладу статті – формування особистості дитини в освітньому просторі. Першочергово учений звертається саме до вчителя: «Успішний розв'язок цього високого та благородного завдання вимагає, в якості однієї із своїх найважливіших передумов, правильного розуміння психіки дитини, на яку вчитель системно і планомірно впливає, істинно наукового розкриття законів її розвитку і рішучої, непримиренної боротьби з антинауковими, реакційними поглядами на процес формування підростаючої особистості...» (Костюк, 1949b: 73).

Аргументуючи злободенність розгляду «актуальних питань формування особистості дитини», Г.С. Костюк окреслює різні спектри освітнього простору, які значущі для аналізу проблеми: «процес формування підростаючої особистості» – «вчитель» – «наша педагогічна практика» – «завдання подальшого покращення всієї учбово-виховної роботи школи» – «радикальне

покращення постановки викладання педагогічних дисциплін у педагогічних учбових закладах» – «практика викладання психології і педагогіки у педвузах».

У наведеному вище чітко простежуються три системи освітнього простору до яких екстраполюється розгляд Г.С. Костюком проблеми «формування особистості дитини»:

– «вчитель – підростаюча особистість»,

– «школа – учбово-виховний процес»,

– «підготовка вчительських кадрів – актуальність «радикального покращення викладання психології і педагогіки у педвузах». Так учений панорамно вбачає проблему «формування підростаючої особистості – освітній простір».

Звертаємо увагу, що наприкінці 40-х років ХХ ст. Г.С. Костюк уперше репрезентує системний науковий вектор розгляду проблеми «формування особистості дитини» у освітньому просторі.

«Тут як і в будь-якій іншій галузі *наукового* вивчення ми повинні *виходити з того, що...*», – наголошує учений на необхідності здійснення розробки власне наукового підходу до розгляду проблеми формування особистості дитини (курсив наш. – *Н.М.*) (Костюк, 1949b: 73).

Г.С. Костюк цілеспрямовано розкриває логіку концептуального її бачення:

– «правильне розуміння психіки дитини» вчителем як «однієї зі своїх найважливіших передумов»;

– необхідність «істинно *наукового* розкриття законів її розвитку»;

– підкреслює «значення *наукової* розробки питання теорії психічного розвитку дитини»;

– необхідність виокремлення «основного питання теорії психічного розвитку дитини», а саме – «питання про рушійні сили цього розвитку» (Костюк, 1949b: 73).

Г.С. Костюк акцентує на сенсовому стрижні теорії: «Основним питанням теорії психічного розвитку дитини є питання про рушійні сили цього розвитку»

(Костюк, 1949b: 73). Що це питання є ключовим, учений вважає за необхідне ще раз підкреслити його значущість: «Тільки правильно розкриваючи рушійні сили розвитку і створюючи необхідні умови для розвитку психіки, ми можемо *не лише зрозуміти закономірності психічного розвитку дитини, але і оволодіти цим процесом і успішно скеровувати його...*» (курсив наш. – Н.М.) (Костюк, 1949b: 73). Як видно з наведеного вище, учений виокремлює результат наукового розв'язку, вбачаючи його у триєдиній єдності.

Безперечно, цінним є визначення Г.С. Костюком своєрідності наукового результату у контексті розкриття закономірностей психічного розвитку – як фундаментальних теоретико-методологічних засад становлення й розвитку особистості. Йдучи власним шляхом учений включає до результативного аспекту наукового аналізу також вектор активності – «але і оволодіти цим процесом». До того ж він має на увазі не лише його перебіг, а й акцентує на ефективності керівництва – «і успішно скеровувати його...» (Костюк, 1949b: 73).

Віднайдений Г.С. Костюком принципово самотутній шлях розв'язку проблеми розвитку особистості дитини у освітньому просторі. Це – «розкриття розуміння закономірностей психічного розвитку дитини» – «оволодіння цим процесом» – «успішне скеровування його». Вважаємо, що учений здійснив відкриття як теоретико-методологічного шляху розуміння психологічних закономірностей становлення і розвитку особистості у освітньому просторі, так і новітньої дослідницької генези, потенціал якої безмежний.

У праці «Актуальні питання формування особистості дитини» Г.С. Костюк порушує проблему розуміння психологічної сутності навчальної діяльності. «Зі вступом дітей до школи основним шляхом їх виховання стає шкільне учіння, що є своєрідною, здійснюваною під керівництвом учителя пізнавальною діяльністю, яка поступово розвивається, спрямованої на засвоєння знань, умінь і навичок, що передбачені шкільними програмами, і вироблення психологічних, моральних якостей, необхідних для їх майбутньої діяльності...» (Костюк, 1949b: 93).

Як видно з наведеного вище, ужитий ученим концепт «шкільне учіння» тотожний розумінню поняття «навчання». Відомо, що розгляд навчання лише у парадигмі ЗУН – знань, умінь, навичок – був домінантним упродовж тривалого періоду у вітчизняній психолого-педагогічній думці ХХ ст. Визначення сутності навчання, яке здійснив Г.С. Костюк наприкінці 40-х років, є, за своїм змістом, багатогранне і, попри сімдесятирічний проміжок часу, важливим і для сучасності. Акцентуємо, присутньо учений уперше розкрив психологічну сутність навчання у якій визначальними є ідея суб'єктності, а також ідея розвитку.

Отже, «шкільне учіння»:

- є основним шляхом виховання дитини;
- це «пізнавальна діяльність», тобто суб'єктна;
- генералізована ознака пізнавальної діяльності – розвиток, з властивим йому характером поступу – неперервності, а також з тенденцією до стабільного прогресу;
- має особистісний вектор – «вироблення» якостей особистості;
- онтогенетична проекція учіння включає особистісну підготовку до професійної діяльності.

Тобто, Г.С. Костюк, характеризуючи шкільне учіння, чітко виділяє дві площини. Перша – процесуальна – це пізнавальна діяльність, яка має сутнісний статус розвитку. Учений імпліцитно ініціює ідею суб'єктності, а також постулює ідею розвитку.

Друга площина – результативна, яка, як вважає вчений, включає не лише оволодіння програмовими знаннями, уміннями і навичками, але і містить особистісну проекцію – «вироблення психологічних, моральних якостей». Таке синергійне розуміння сутності шкільного учіння відкрило нові горизонти його осягнення.

Розглядаючи сутність навчання, Г.С. Костюк вважає за необхідне звернути увагу на питання розумового розвитку дитини, а також формування її свідомості. Відомо, яке велике значення учений постійно надавав як розумовому розвитку,

так і розвитку свідомості та самосвідомості «кожної дитини» (Костюк, 1963, 1968а). Наголосимо, що Г.С. Костюк ще у 1949 році, у процесі з'ясування проблеми формування особистості вважав за необхідне наголосити: «Історія її розумового розвитку, історія формування її свідомості в цілому створюється в процесі її навчання і виховання» (Костюк, 1949b: 93).

Своєрідно авторським було розуміння Г.С. Костюком сутності «шкільного навчання» у парадигмі спільної діяльності. До того ж інноваційним був також і її вектор – саме «учень – учитель», а не традиційний «учитель – учень»:

«Шкільне навчання дітей є їх спільною з учителем діяльністю, яка перебігає в умовах шкільного колективу» (курсив наш. – Н.М.) (Костюк, 1949b: 94). Здійснюючи характеристику навчання, у контексті його розкриття учений включає не лише ідею суб'єктності, але й означає ідею особистісної детермінації у шкільному просторі. Це – ставлення школяра як у системі «учень – навчання», так і у системі «учень – ровесники». Розкриваючи психологічну сутність шкільного навчання, Г.С. Костюк акцентує: *«Воно вимагає певного ставлення дитини не лише до учбових завдань, але й колективу, оволодіння правилами шкільної і суспільної поведінки»* (курсив наш. – Н.М.) (Костюк, 1949b: 94).

Аналізуючи у освітньому просторі систему «учень – колектив», учений вважає за необхідне поставити питання про *«повноцінний розвиток кожної дитячої особистості, викорінення у неї негативних рис, що з'являються у неї, формування її спрямованості, волі та характеру, розвиток її здібностей»* (курсив наш. – Н.М.) (Костюк, 1949b: 94). Розуміння «повноцінного розвитку кожної дитячої особистості», за Г.С. Костюком, включає констеляцію стрижневих особистісних спектрів – спрямованості, волі, характеру, розвитку здібностей.

Звертає на себе увагу те, що Г.С. Костюк ініціює ідею активності дитини у шкільному середовищі. Зокрема, це простежується у тій засторозі, яку учений адресує до тих «педагогів, які мало піклуються про те, щоб *викликати та розвинути свідому активність дітей»* (курсив наш. – Н.М.) (Костюк, 1949b: 95). Розглядаючи питання активності дитини, учений суто науковий розгляд

проблеми органічно поєднує з аналізом професійної діяльності вчителя, звертаючи його увагу на ті чи ті практичні проблеми освітнього середовища.

Розкриваючи психологічну сутність навчальної діяльності, Г.С. Костюк піднімає також ще одну зі стрижневих проблем для освітнього простору – проблему його особистісної детермінації у парадигмі ефективності школяра як суб'єкта учіння. *«Будь-яке завдання, яке поставлене перед дитиною, учбове чи дисциплінарне, стає спонукальною силою в її діяльності, якщо воно якоюсь мірою нею приймається та стає її завданням, якщо усвідомлення необхідності його виконати перетворюється в її волю, спрямовану на його виконання. Чим вищий при цьому рівень свідомості та самосвідомості дитини, тим більший вплив здійснює воно на ефективність її діяльності, і, отже, її подальший розвиток»* (курсив наш. – Н.М.) (Костюк, 1949b: 96). Учений дає усебічний психологічний аналіз перебігу навчальної діяльності у проекції особистісної детермінації її ефективності.

Загальнонаукове значення. Фундатор сучасної вітчизняної психології Г.С. Костюк здійснив фундаментальну розробку теоретико-методологічних засад становлення, розвитку і формування особистості у освітньому просторі, базальним підґрунтям яких є теорія психічного розвитку дитини. За науковою значущістю вони мають поза межовий часовий статус і складають теоретико-методологічне підґрунтя сучасної вітчизняної психології. Необхідно акцентувати на пріоритетності Г.С. Костюка у постановці проблеми і апперцепцію ученим важливості власне наукової розробки *«актуальних питань формування особистості дитини»*. Проте, що учений на довго випередив час у баченні кардинальних освітніх проблем та їх продуктивного розв'язку у особистісній парадигмі, свідчить, як незалежна експертна оцінка відомого психолога Н.О. Менчинської. Майже через 20 років, у 1967 році, здійснюючи аналіз проблеми навчання і розвитку на XVIII Міжнародному психологічному конгресі, вона наголошує: *«До цих пір дослідники, які вивчають проблеми навчання і розвитку, обмежуються лише змінами, які відбуваються у*

інтелектуальній сфері, але, як при цьому змінюється особистість дитини в цілому залишається за межами уваги дослідників» (Менчинська, 1967, 23).

Наголосимо, ще у 1949 році Г.С. Костюк здійснив, ґрунтуючись на створеній ним теорії психічного розвитку дитини, розробку теоретико-методологічних засад становлення, розвитку та формування особистості дитини у освітньому просторі. Учений виокремив спектри особистісного розвитку та «формування особистості дитини» у процесі «шкільного учіння» і «шкільного навчання»; обґрунтував ідеї розвитку і саморозвитку, ідеї суб'єктності й особистісної детермінації, які є основоположними для сучасної педагогічної та вікової психології. Мега-проблему «особистість – освітній простір» Г.С. Костюк плідно розробляє упродовж усього творчого життя. Її вектори системно розкриті вченим у низці праць (Костюк, 1949а, 1949б, 1956, 1961, 1963, 1968а, 1968б, 1970, 1988, 1989 та ін.).

Можна стверджувати, що у праці «Актуальні питання формування особистості дитини» Г.С. Костюк репрезентував цілісну концепцію розвитку особистості у освітньому просторі (Костюк, 1949б). Повернути її у актуальний психологічний простір – настійна вимога часу. Нині уперше, з часу видання Г.С. Костюком фундаментальної праці «Актуальні питання формування особистості дитини» здійснено її дослідницька репрезентація.

Головні висновки. Теоретико-методологічний аналіз наукової спадщини фундатора сучасної вітчизняної психології Г.С. Костюка дав нам підстави дійти висновку, що наприкінці 40-х років ХХ ст. учений здійснив перший концептуальний аналіз парадигми «особистість – освітній простір». Г.С. Костюк, ґрунтуючись на розробленій ним теорії психічного розвитку дитини, створив концепцію розвитку особистості в освітньому просторі. Учений віднайшов принципово самобутній шлях розгляду проблеми розвитку особистості дитини в освітньому просторі: «розкриття розуміння закономірностей психічного розвитку дитини» – технології «оволодіння цим процесом» – «успішне скеровування його». Г.С. Костюк розкрив психологічну сутність навчання у якій

визначальними є ідея суб'єктності та ідея розвитку і саморозвитку, приділяючи особливу увагу питанням розумового розвитку дитини, а також формуванню її свідомості та самосвідомості. Учений з'ясував сутність поняття шкільного навчання у парадигмі спільної діяльності зі своєрідністю вектора, а саме – «учень

– учитель». Аналізуючи у освітньому просторі систему «учень – колектив», Г.С. Костюк окреслив ідею «повноцінного розвитку кожної дитячої особистості». Розкриваючи психологічну сутність навчальної діяльності, учений ініціював розгляд однієї зі стрижневих проблем освітнього простору – особистісної детермінації у парадигмі ефективності діяльності школяра як суб'єкта учіння.

Г.С. Костюк здійснив відкриття фундаментального теоретико-методологічного шляху новітньої дослідницької технології становлення та розвитку особистості у освітньому просторі.

Перспективи використання результатів дослідження. Розроблена Г.С. Костюком теорія психічного розвитку дитини та концепція особистісного розвитку дитини в освітньому просторі складатимуть теоретико-методологічне підґрунтя здійснення досліджень особистісної детермінації навчання.

Список використаних джерел

1. Костюк, Г.С. (1949a). Про деякі актуальні питання теорії психічного розвитку дитини. *Наукова сесія науково-дослідного інституту психології УРСР* (с. 3–7). 15–17 червня 1949 р. Київ.
2. Костюк, Г.С. (1949b). Актуальные вопросы формирования личности ребенка. *Советская педагогика*, (11), 73–101.
3. Костюк, Г.С. (1956). О взаимосвязи воспитания и развития личности. *Доклады на совещании по вопросам психологии личности*. (с. 30–33). Москва.
4. Костюк, Г.С. (1956). О взаимоотношении воспитания и развития ребенка. *Советская педагогика*, (12), 60–74.

5. Костюк, Г.С. (1959). Некоторые вопросы взаимосвязи воспитания и развития личности. *Вопросы психологии*, (5), 3–14.
6. Костюк, Г.С. (1961). Навчання і розвиток особистості. *Звітно-наукова конференція кафедр інституту КДПІ ім. О. М. Горького за 1960 рік : тези доповідей*. (с. 31–33). Київ.
7. Костюк, Г.С. (1963). Навчання і розумовий розвиток учнів. *Радянська школа*. (2), 17–25.
8. Костюк, Г.С. (1967). Некоторые аспекты взаимосвязи обучения и умственного развития. *Советская педагогика*, 1, 24–27.
9. Костюк, Г.С. (1968а). Навчання, виховання і розвиток особистості. *Дошкільне виховання*, (6), 31–37.
10. Костюк, Г.С. (1968b). *Навчання і розвиток особистості*. Київ.
11. Костюк, Г.С. (1970). Актуальные вопросы обучения и развития младшего школьника. *Обучение и развитие младших школьников : материалы Межреспубликанского симпозиума*. (с. 3–8). Киев.
12. Костюк, Г.С. (1979). *Навчання і психічний розвиток учнів*. В.І. Войтко (ред.). *Психологічна наука, вчитель, учень* (с. 19–32). Київ.
13. Костюк, Г.С. (1982). Хаттацу то кёйку (Развитие и воспитание). Серия «Избранные знаменитые зарубежные авторы». Т. 106. Токио. 201, VI с.
14. Костюк, Г.С. (1988). *Избранные психологические труды*. Москва : Педагогика.
15. Костюк, Г.С. (1989). *Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості*. Л.М. Проколієнко (ред.). Київ : Радянська школа.
16. Кремень, В.Г. (2011). *Особистість в освітньому просторі сучасної цивілізації*. Вилучено з : <http://znannya.org.ua/index.php/nukovi-statti/226-osobistist-v-osvitnomu-prostori-suchasnoji-tsvilizatsiji>
17. Менчинская, Н. А., Сабурова, Г.Г. (1967). Проблема обучения и развития на XVIII Международном психологическом конгрессе. *Советская педагогика*, 1, 14–28.

18. Мусіяка, Н.І. (2019). Теорія психічного розвитку дитини Г.С. Костюка та проблема особистісної детермінації. *Актуальні проблеми психології : Збірник наукових праць. Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*, XII (26), 226–233.
19. Мусіяка, Н.І. (2021). До проблеми створення Г.С. Костюком концепції розвитку особистості в освітньому просторі. *Education and science of today : intersectoral issues and development of sciences : Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ» with Proceedings of the I International Scientific and Practical Conference (Vol. 3), March 19, 2021. Cambridge, UK: P.C. Publishing House & European Scientific Platform, 2021. DOI 10.36074/logos-19.03.2021.v3.43*
20. *Дистанційне навчання: психологічні засади* : монографія. (2012). М.Л. Смульсон (ред.). Кіровоград : Імекс-ЛТД.
21. Смульсон, М. Л. (2015). Психологічна характеристика віртуального освітнього простору. *Наука і освіта*, 10, 10–15.

References transliterated

1. Kostiuk, H.S. (1949a). Pro deiaki aktualni pytannia teorii psykhichnoho rozvytku dytyny. Naukova sesiiia naukovo-doslidnoho instytutu psykhoholohii URSR (s. 3–7). 15–17 chervnia 1949 r. Kyiv.
2. Kostyuk, G.S. (1949b). Aktual'nye voprosy formirovaniya lichnosti rebenka. *Sovetskaya pedagogika*, (11), 73–101.
3. Kostyuk, G.S. (1956). O vzaimosvyazi vospitaniya i razvitiya lichnosti. Doklad na soveshchanii po voprosam psikhologii lichnosti.(s. 30–33).Moskva.
4. Kostyuk, G.S. (1956). O vzaimootnoshenii vospitaniya i razvitiya rebenka. *Sovetskaya pedagogika*, (12), 60–74.
5. Kostyuk, G.S. (1959). Nekotorye voprosy vzaimosvyazi vospitaniya i razvitiya lichnosti. *Voprosy psikhologii*, (5), 3–14.
6. Kostiuk, H.S. (1961). Navchannia i rozvytok osobystosti. Tezy dopovidei na zvitnii naukovii konferentsii kafedr KDPI imeni O.M. Horkoho.(s. 31–33). Kyiv.data

7. Kostiuk, H.S. (1963). Navchannia i rozumovy rozvytok uchniv. Radianska shkola. (2), 17–25.
8. Kostyuk, G.S. (1967). Nekotorye aspekty vzaimosvyazi obucheniya i umstvennogo razvitiya. Sovetskaya pedagogika, 1, 24–27.
9. Kostiuk, H.S. (1968a). Navchannia, vykhovannia i rozvytok osobystosti. Doshkilne vykhovannia, (6), 31–37.
10. Kostiuk, H.S. (1968b). Navchannia i rozvytok osobystosti. Kyiv.
11. Kostyuk, G.S. (1970). Aktual'nye voprosy obucheniya i razvitiya mladshogo shkol'nika. Obuchenie i razvitie mladshikh shkol'nikov : materialy Mezhhrespublikanskogo simpoziuma. (s. 3–8). Kiev.
12. Kostiuk, H.S. (1979). Navchannia i psikhichni rozvytok uchniv. V V.I. Voitka (red.) Psikhologichna nauka, vchytel, uchen (s. 19–32). Kyiv.
13. Kostyuk, G.S. (1982). Khattatsu to keiku (Razvitie i vospitanie). Seriya «Izbrannye znamenitnye zarubezhnye avtory». T. 106. Tokio. 201, VI s. [Soderzhit perevody na yaponskiy yazyk rabot: «O roli nasledstvennosti, sredy i vospitaniya v psikhicheskom razvitii rebenka» (1940); «Aktual'nye voprosy formirovaniya lichnosti rebenka» (1956); «Razvitie i vospitanie» (1967)].
14. Kostyuk, G.S. (1988). Izbrannye psikhologicheskie trudy. Moskva : Pedagogical.
15. Kostiuk, H.S. (1989). Navchalno-vykhovnyi protses i psikhichni rozvytok osobystosti. L.M. Prokoliienko (red.). Kyiv : Radianska shkola.
16. Kremen', V.H. (2011). Osobystist v osvithomu prostori suchasnoi tsyvilizatsii. Vylucheno z : <http://znannya.org.ua/index.php/nukovi-statti/226-osobystist-v-osvithomu-prostori-suchasnoji-tsyvilizatsiji>
17. Menchinskaya, N.A., Saburova, G.G. (1967). Problema obucheniya i razvitiya na XVIII Mezhdunarodnom psikhologicheskom kongresse. Sovetskaya pedagogika, 1, 14–28. .
18. Musiiaka, N.I. (2019). Teoriia psikhichnoho rozvytku dytyny H.S. Kostiuka ta problema osobystisnoi determinatsii. *Aktualni problemy psikhologii: Zbirnyk*

- naukovykh prats. Instytutu psykholohii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy, KhII (26), 226–233.
19. Musiiaka, N.I. (2021). Do problemy stvorennia H.S. Kostiukom kontseptsii rozvytku osobystosti v osvithomu prostori. Education and science of today: intersectoral issues and development of sciences: Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ» with Proceedings of the I International Scientific and Practical Conference (Vol. 3), March 19, 2021. Cambridge, UK: P.C. Publishing House & European Scientific Platform, 2021. DOI 10.36074/logos-19.03.2021.v3.43
  20. Dystantsiine navchannia: psykholohichni zasady : monohrafiia. (2012). M.L. Smulson (red.). Kirovohrad : Imeks-LTD.
  21. Smulson, M. L. (2015). Psykholohichna kharakterystyka virtualnoho osvithoho prostoru. Nauka i osvita, 10, 10–15.

Ця робота ліцензується відповідно до Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Авторське право (с) 2021 Musiiaka Nataliia Ivanivna Мусіяка Наталія Іванівна

Отримано: 25.04.2021

Відрецензовано: 12.05.2021

Опубліковано: 02.06.2021

DOI: <https://doi.org/10.31108/3.2021.5.1.8>